

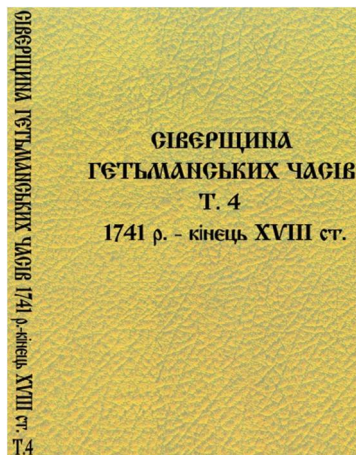
РЕЦЕНЗІЇ. ОГЛЯДИ. АНОТАЦІЇ

Сергій Павленко

СТАРТОВИЙ КАПІТАЛ ДЛЯ МАЙБУТНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ: «СІВЕРЩИНА ГЕТЬМАНСЬКИХ ЧАСІВ»

DOI: 10.5281/zenodo.7014873

© С. Павленко, 2022. СС BY 4.0

Джерела до історії Сіверщини мають великий інформативний потенціал, оскільки на цій території час від часу відбувалися події, що ставали основою державотворчих процесів в Україні. З огляду на це особливо цікавим є XVII та XVIII століття. У Чернігово-Сіверському краї постала гетьманська столиця Батурин, виникли козацькі полки, досить активно велось церковне життя. Уже багато написано про це монографій, статей на основі знайдених матеріалів. Та разом із тим архіви України, інших держав ще мають тисячі справ, які чекають своїх дослідників. Позитивним набутком останніх років став оприлюднений у 2019–2022 рр. співробітниками Інституту української археографії та джерелознавства НАН України ім. М.С. Грушевського доктором історичних наук протоієреєм Юрієм Мициком та кандидатом історичних наук Інною Тарасенко комплекс документів у чотирьох томах:

Сіверщина гетьманських часів. Т. 1. XVII ст. Збірник архівних документів / Упоряд. о. Ю.А. Мицик, І.Ю. Тарасенко. Київ: Фоліант, 2019. 458 с.

Сіверщина гетьманських часів. Т. 2. Перша чверть XVIII ст. / Упоряд. о. Ю.А. Мицик, І.Ю. Тарасенко. Київ: Логос, 2020. 602 с.

Сіверщина гетьманських часів. Т. 3. 1726–1740 / Упоряд. о. Ю.А. Мицик, І.Ю. Тарасенко. Київ: Логос, 2020. 334 с.

Сіверщина гетьманських часів. Т. 4. 1741 – кінець XVIII ст. / Упоряд. о. Ю.А. Мицик, І.Ю. Тарасенко. Київ–Чернігів: *SCRIPTORIUM*, 2022. 358 с.

Листи гетьманів, старшини, полковників, сотників, їхні прохання, купчі самі по собі, може, і малоінформативні, але, поєднані разом у часовому просторі, увиразнюють картину історичних сюжетів, дають несподівані відповіді на запитання, чому те чи інше явище розвивалося саме в такому річищі. Усі ці джерела проливають світло на тогочасні військово-політичні події, церковну та соціально-економічну історію, містять чимало важливих фактів, що стосуються 1080 населених пунктів сучасних Чернігівської та Сумської областей, а також етнічних українських земель у складі Росії (Стародубщина), частини Курщини.

Загалом упорядникам вдалося оприлюднити 1842 документи, регести архівної спадщини, знайдені ними в зібраннях Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, Центрального Державного історичного архіву України у Києві, Бібліотеці Польської Академії Наук у Кракові, Архіві Головних Актів Давніх у Варшаві. До того ж, дослідники частково користалися й напрацюваннями попередників. Їхні републікації документів істотно доповнили картину буття гетьманців у XVII та XVIII століттях.

Ю. Мицик та І. Тарасенко дали багато фактажу для осмислення подій на Чернігово-Сіверщини, для розуміння подробиць життя деяких маловідомих діячів. Так, помічником у митрополитській резиденції митрополит Варлаам Ясинський у 1695 р. зробив грецького єпископа Дамаскина. Він, як раніше з'ясувала В. Ченцова, 26 травня 1689 р. приїжджав у Москву за милостинею. Далі єпископ згадується в пом'янику Введенської церкви в

Ближніх печерах Києво-Печерської лаври як померлий у Києві. Упорядники відшукали важливий документ, який дещо доповнює біографію цього архієрея. Із нього дізнаємося, що у зв'язку з палацовим переворотом у Москві, церковним протиборством, виборами патріарха прибулець отримав царську жалувальну грамоту лише 12 грудня 1690 р.¹. Із неї випливає, що йому дозволялося раз у шість років приїжджати до Москви по допомогу для Зографського монастиря². «А как они (ченці – Упоряд.), – зазначалося у грамоті, – приедут в наши царского величества малороссийские города и нашего царского величества подданому Войска Запорожского обоих сторон Днепра гетману Ивану Степановичу Мазепе и полковником, и иных чинов урядником, кому где ведать належит, нашего царского величества Малые России городам, пропускать ево, епископа, и старцов, и служек без всякого задержания»³. Дуже цінна тут деталь, яка показує зв'язок цього єпископа з Афонном, шанобливе ставлення до приїжджого гостя в Київській митрополії.

Важливість доробку Ю. Мицика та І. Тарасенко полягає й у тому, що маловідомі джерела стали доступними для великої армії краєзнавців, істориків як Сіверщини, так і всієї України. У чотирьох томах кожен дослідник, який пише історію якогось населеного пункту, знайде, без сумніву, не одну, а кілька згадок про те чи інше село, місто в контексті певних подій. Хоч маємо великий доробок В. Кривошеї про старшину гетьманських часів, у нових збірках документів натрапляємо на суттєві доповнення його узагальнень, знахідок щодо датування часу перебування на посадах сотників, полкових урядників.

В історичній літературі усталася думка, що пункт Коломацьких статей про річну оплату козакам по 30 золотих в тих реаліях насправді не виконувався, однак маємо все ж джерела про певний вид заохочення військовиків, зокрема відбування для них повинностей, що, очевидно, і відповідало зазначеній вище сумі. Супліка бахмацького отамана Василя Рубана 1701 р. до І. Мазепи – красномовне тому підтвердження. «О що по десяте и по стокротне велможности вашей, пна ншего милостивийшего, просим, – звертався козацький очільник до гетьмана, – ачей би по звичаю давнему громада, так и державские поддание, до нас, козаков, били помощными в тяжестях. У чом найпокорніше велможности вашей, пна ншего милостивийшего, просим: рачте велможност ваша пнская видати свій поважний універсал, аби по давнему обикновению громада, так державские поддание и козаки, новоприхиялючиеса в сталмаство (стельмахи, виробники коліс. – Упоряд.), в отбуванню всяких тяжестей помощеними били»⁴.

Великий масив документів про розвиток гуральництва, млинарства, рудництва в Гетьманщині теж стане в пригоді усім дослідникам, які вивчають процеси становлення української промисловості.

Чимало матеріалів знаходимо в томах про гетьманську столицю Батурин. У купчих різних періодів зафіксовані назви кутків, брам, прізвища, імена представників міського самоврядування, писарів (Т. 1. С. 229–230, 242, 249–250; Т. 2. С. 46–47, 462–463, 473). Привертає увагу заповіт батуринської панянки Явдохи Ханевської 1716 р. Вона не належала до старшинського стану, але мала багато полів, лук, сіножатей, пекарню, винницю, броварню, млини, а також коштовні вироби зі срібла, золота (Т. 4. С. 266–267).

Багатотомне видання, окрім позитивів, має і деякі вади.

Незважаючи на те, що кожна книжка присвячена певному хронологічному відтинку, насправді 2, 3 і 4 томи вміщують у додатках сотні матеріалів, які б краще займали місце згідно з датуванням документів. На жаль, у Т. 4 (1741 – кінець XVIII ст.) представлено, крім основних 200 джерел відповідно до назви, ще близько 250 кореспонденцій, купчих, універсалів у двох додатках датуванням від 1639 р. до 1740 р.

Звичайно, рятують дослідника у такій непослідовності географічні та іменні покажчики, тому не є проблемою зорієнтуватися в цій великій добірці документів. Розуміємо, що зазначена вище вада виникла через довгий шлях томів до читача. Президентський фонд Леоніда Кучми, який обіцяв їх видати, так за кілька років і не спромігся реалізувати цей важливий проект. Водночас упорядники Ю. Мицик та І. Тарасенко продовжували свої розшуки нових документів. Їх виявилось дуже багато. Тому вони додавали новознайдене до чергової книжки, яка йшла до друку, у формі додатків.

Зрозуміло, можна було б все це видати додатковим томом. Але вийшло, як вийшло. Тим паче, що чотири томи видавалися без бюджетного фінансування, здебільшого на ентузіазмі упорядників та спонсорів, певних організаційних зусиль редакції журналу «Сіверянський літопис». До речі, практично 90% опублікованого матеріалу вийшло спочатку

¹ 1690, грудня 22 (12). Москва. Жалування грамота царів Івана V та Петра I (регест). *Сіверщина гетьманських часів*. Т. 4. С. 167.

² Там само.

³ Там само.

⁴ 1701. Бахмач. Лист отамана Василя Рубана до гетьмана Івана Мазепи. *Сіверщина гетьманських часів*. Т. 2. С. 14.

в цьому часописі. Великим плюсом зазначених публікацій «Сіверянського літопису» стали наукові коментарі до документів, але недоліком – відсутність покажчиків. Отже, покажчики до кожного з чотирьох томів надають упорядкованим збіркам документів шанс швидше потрапити до дослідників при опрацюванні різноманітних тем, історичних сюжетів.

Оскільки історики Ю. Мицик та І. Тарасенко продовжують виявляти нові документи з історії Сіверщини, то, думаємо, 5 том буде на підході вже за рік-півтора. Тепер, на нашу думку, його слід назвати «Сіверщина гетьманських часів. Т. 5. XVII–XVIII ст.».

При оприлюдненні перших трьох томів видавництва явно поклалися не на фахового коректора, а переклали ці обов'язки на упорядників, що неправильно. Тому книжки вийшли з огріхами, пропусками літер. Ці недогляди можна було б виправити.

Попри це, важливе та цінне для історії Сіверщини та України видання побачило світ. Воно дасть поштовх для нових досліджень, прояснення маловідомих сторінок побуту багатьох населених пунктів Сіверщини та України загалом.

Наостанок зазначимо, що видання четвертого тому було заплановано ще до початку широкомасштабної російсько-української війни, його вихід у світ затримали інтенсивне бомбардування та блокада Чернігова. І перше, до чого взялися після звільнення Чернігово-Сіверщини співробітники наукового видавництва *Scriptorium*, – а це майже у повному складі редакція «Сіверянського літопису», – до видання «Сіверщини гетьманських часів»... Отже, четвертий том цього важливого для української історичної пам'яті багатотомника в буквальному сенсі слова обпалений війною...

Дата подання: 6 липня 2022 р.

Дата затвердження до друку: 10 липня 2022 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Павленко, С. Рецензія : Стартовий капітал для майбутніх досліджень: «Сіверщина гетьманських часів». *Сіверянський літопис*. 2022. № 2. С. 133–135. DOI: 10.5281/zenodo.7014873.

Цитування за стандартом APA

Pavlenko, S. (2022). Retsenziia : Startovyi kapital dlia maibutnikh doslidzhen: «Sivershchyna hetmanskykh chasiv» [Starting capital for future research: “Northern Hetman Times”]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 2, P. 133–135. DOI: 10.5281/zenodo.7014873.

